
İŞLETME İKTİSADININ TERBİYEVİ EHEMMİYETİ

Üzerinizde en iyi tesir bırakan hocanın kim olduğunu hiç düşündünüz mü? Hatıralarınızı yoklayacak olursanız, hayatınızda en derin izler bırakan hocanın sizi ihtar ve ceza ile sevke çalışanlar olmadığını bilâkis sizlere örnek olabilecek ve saygı telkin edecek bir hayat yaşayan hocalar olduğunu anlayacaksınız. Meselâ meşhur ilâhiyatçı, müzisyen, doktor ve aynı zamanda hakikî bir insan dostu olan Albert Schweitzer, hatıratında, mektebinin ilk senelerinde oldukça haylaz olduğunu, öğrenmeye karşı hiç bir heves duymadığını beyan etmiştir. Ancak Lisenin üçüncü sınıfında yeni bir lâtinçe mualliminin gelmesinden ve sınıf idaresini üzerine almasından sonra, vazifesini ifa tarzı ile yaptığı tesir neticesindedir ki Schweizer talebelik vazifelerini lâyikile ifaya karar vermiştir.

Eminim ki girişte sorduğum suale bazılarınız en iyi hocanızın hayat olduğu cevabını vereceksiniz. Çünkü hayat, meşhur terbiyeci Rousseau'nun da ideal terbiye sistemi olarak talep ettiği ve pedagojik bir eser olan «Emile» de terbiye için istifadeye çalıştığı veçhile, faaliyetimizin tabii neticelerile bizi terbiye eder. Meselâ Rousseau'nun kitabında tahayyül ettiği Emile adındaki çocuk bir gün yaramazlık neticesi odasında bir cam kırıyor. Fakat bu yüzden çocuğa bağırılmadığı gibi ceza da verilmiyor. Yalnız cam takılıncaya kadar pencere kepenkleri indiriliyor ve bu müddet zarfında Emile karanlık bir odada oturmağa mecbur kalıyor, ve ancak bundan sonra kendi kendine düşünmeğe başlayan çocuk bir cam kırdığı takdirde ceremesini yalnız kendi çekeceğini idrak ediyor.

Fakat ekseri hallerde ne hayat ne de birer nümunei imtisal olacak vakıalar kâfi gelmiyecektir. Hayatta insanların karşılaştığı mütenvi vakıalar muvacehesinde tecrübeden yardım beklenemez. Bundan ötürü beşerî hayat emin esaslara dayanan bütün ilimlerden terbiye için pedagojik kıymetler istihracına çalışılmak suretile inkişaf edebilmiştir. Riyaziyenin pedagojik kıymeti, bilhassa mantikî terbiyesi ile «exact» düşünce tarzı, en değersiz hâdisele-re verdiği ehemmiyet ve saire malûmdur.

İktisadî ilimler ise terbiye bakımından henüz hiç bir rol oynamamış ve bu sahada en az işletme iktisadî ilmi müessir olmuştur. O halde vazifemiz, işletme iktisadında insanlara terbiye yönünden tesir eden pedagojik kıymetlerin mevcut olup olmadığını ve mevcut ise ne vüsatte olduklarını araştırmak olacaktır.

İşletme iktisadının terbiyevî ehemmiyetinden bahsetmezden evvel bu ilim branşının bilgi yolunda ittihaz ettiği hedef ve vasıtaları izah etmeme müsaade buyurunuz.

İşletme iktisadî cemiyet iktisadî gibi iktisadî, yani kısaca malların nisbî azlığı bakımından ihtiyaçların tatminini mevzu ittihaz eden problemlerle meşgul olur. Fakat işletme iktisadının mebdei hareketi işletme yani iktisadî cüzütamdır. İşletme iktisadının mevzu olarak iktisadî cüzütamı intihap etmiş olmasile bilgi yolunda ittihaz edeceği vasıtalar da taayyün etmiş olur. Demek oluyor ki işletme iktisadî, hem işletmenin bünyesini, organizasyonunu hem de tarzı faaliyetini, edimlerin ne suretle istihsal edildiğini ve sürüldüğünü gösterecektir. Diğer bir ifadeyle vazifesi, iktisadî faaliyetin münferit iktisadî vakıalara, cüzülere tarzı inikâsını izah etmek olacaktır.

İşletme iktisadî ilminden pedagojik istifadeye karşı duyulan arzuyu doğru bulmakla, meselâ bir ilk mektep mezununun muhasebe ve işletme organizasyonundan veya işletmede hâkim olan kanunlardan anlaması lâzım geleceği talep edilmiş değildir. Bunları öğretmek meslek mekteplerinin vazifesidir. Tetkikatımızın hedefi insanların bir uzvu oldukları iktisadiyatın en mühim münasebetlerini tanıtmaktır.

Fikrimi daha iyi izah edebilmek için misal olarak tabii ilimleri göstermeme müsaade ediniz. Hiç bir memlekette bir tedris

usulü yoktur ki tedris plânına tabii ilimleri almamış olsun. Tabii ilimlerin tedris plânlarına ithali her halde müstakbel tabiiyeciler yetiştirmek maksadile yapılmış değildir. Buna sebep tabiat hâdiselerini izah etmenin zarurî olduğu kanaatidir. İktisadî münasebetler bilâ istisna her ferdi karar ittihazına mecbur kıldığından, iktisadî faaliyetin tarzı cereyanı bakımından bu nevi bir tedris de zarurî görülmelidir. Çünkü her yetişmiş insan iki bakımdan iktisada bağlıdır :

Müstahsil ve müstehlik olarak.

Bundan ötürü buradaki terbiye meselelerinin ferdi iki cihetten, birinde edimlerin müstahsili, diğerinde kendi veya yabancı edimlerin müstehliki olarak ihata ettiğini göstermek bilhassa ehemmiyetli olacaktır. Bu meyanda insanın artist veya tüccar, doktor veya sanatkâr, âsarâtika alimi veya fabrikatör, devlet memuru işçi veya memur sıfatıyla mi müstahsil olduğu haizi ehemmiyet değildir. Diğer taraftan ferdin ne sıfatla müstehlik olacağı da tetkikatımız için bir kıymeti haiz değildir. Bizce ehemmiyetli olan ferdin iktisada olan bağlılığıdır. Bu bağlılık ileride görüleceği veçhile bilhassa işletme iktisadında tezahür edecektir. Bununla beraber işletme iktisadında, iktisadî hayatın tahlilî müşkül hâdiselerinin izahında bir mebdei hareket bulunmakla mühim kolaylıklar temin edilmiştir.

Evvelce arzedildiği veçhile iktisadî hâdiselerin tarzı tezahürü ekseri fertler için gayri kabili tahlildir. Bunun için fertler iktisadî cereyanlar hakkında verilen yanlış malûmata daha kolay kapılırlar. Umumiyetle fert iktisadî cereyanlar hakkında edindiği malûmatı kontrol etmek imkânına da malik değildir.

Mevzuumuzu daha iyi izah edebilmek için bir defa daha tabiat hâdiselerine temas etmeme müsaade ediniz. İktisadî tabiatla ve iktisadî kanunları tabiat kanunlarile mukayese etmek hatalı olur. Tabiatla herşeye nazım, lâyetegayer ve her türlü taarruzdan masun bir kudreti ilâhî mevcuttur. Tabiatile iktisadî hayat da bu ilâhî iradeye tâbidir. Fakat insana bu sahada az çok serbesti bahşedilmiş ve ferd hayatını idame ettirmek isteyorsa muayyen hâdiseler karşısında karar ittihazına mecbur kılınmış, iktisadî ve malî kudreti dahilinde kabili icra olan kararları ittihaza mecbur tutulmuş-

tur. İşte bunun için iktisadî hayatı hareket getiren, onu ilerleten veya aksatan bir çok başlar iş başındadır. İktisadî hayat bir nevi anarşiye teşbih edilebilir. Demin ilâhî bir kudretin, iradenin iktisadî faaliyetler üzerine de hâkim olduğunu söylemiştik. Fakat birbirleriyle çarpışan menfaat ve kararlara, işletmelerin tesis ve in-fisahına, istihsal ve sürüme düzen veren **İktisadî kanunlar** mevcut olduğundan mevzuubahs ettiğimiz anarşi de zahiridir. İşte işletme iktisadının esas gayelerinden, ana problemlerinden biri iktisada hâkim olan kanunların mevcudiyetini talebelere öğretmenin mâmkün olup olmadığını araştırmaktır. Tabiatta bu kanunlara nufuz ve intikal, bunların tefrik ve temyizi, adi veya fevkalâde hâdiselerde daima tezahür ettiklerinden dolayı kolaydır. İktisatta ise bu kanunların nizamını kolayca tefrik ve temyiz etmek kabîl değildir. Diğer taraftan iktisatta hâkim olan kanunların mevcudiyeti üzerine fikir yürütmüş belki pek az alim vardır.

Bunun için bir iktisatçının her hâdiseyi izaha kalkışması terbiye için beklenen gayeyi temin etmez. Âli tahsilde, buradaki talebe ve samîin iktisadî meslek ittihaz ettiklerinden, belki bu tarzda hareket edilebilir. Fakat diğer hallerde bu tarzı hareket maksada hizmet etmiş olmaz. Bundan ötürü evvel emirde bir esas, hâkim bir prensip aranmalıdır. İşte bu prensip kâr diğer bir ifade ile faidedir. Bu prensip, meselâ modern iktisadda, bütün faaliyetlere istikamet verir. Fakat iktisad hangi medeniyet çağında bulunursa bulunsun onda da bu kaide asıldır. Hattâ dilsiz mübadele iktisadî adı verilen en geri ticaret devrinde bile kâr ve faide prensipine tesadüf etmek mümkündür. Meselâ burada bir şahıs kendine lüzumlu olmıyan bir eşyayı, bir toprak kabı komşusunun kapısı önüne kor., arkadaşının çift olarak malik olduğu baltalardan birine ihtiyacı olduğunu sezen komşusu ise baltayı ertesi sabah keza sessizce arkadaşının kapısı önüne dayar. Eşya mübadelesinde, her kiki taraf kendisi için bir faide sezmiş olmasalardı bu tarzda hareket etmiyecekleri gibi modern bir işletme de kâr bırakmıyacak olsaydı bir malı daimî olarak sürmezdi. Nihayet müteşebbis de yaşayacaktır. Kâr gayesi tamamiyle zail olacak olursa hayatını ne ile idame ettirecektir. Bütün iktisadî hareketlere hâkim olan kâr prensibi ahlâk kaidele-

rinin de fevkindedir. Kâr prensibini iktisattan çıkarmak bütün, hattâ şahsî ihtiyaçların tatminini de imkânsız bir hale getirmek demektir. Bu ise dünyanın kuruluşundan beri kimseye müyesser olmamıştır. Talebeler tarafından intihap edilen misallerle de kâr prensibinin iktisatta nazım bir rol oynadığını isbap etmek mümkün olacağından bu prensip tedriste de iyi bir esas teşkil edebilecektir.

İşletme iktisadında diğer mühim bir esası her edimin ileride mukabil bir edime tekabül etmesi kaidesi teşkil eder. Bu meyanda her iktisadî birlikte, hasta ve ihtiyarların, çocuk ve fakirlerin bakımı meselelerinin ihtiyaçların tatmini ile alâkadar olduğu tabii olduğundan bunları zikre lüzum görmüyorum. Edim ve mukabil edimlerin birbirleriyle olan bağılılığı muayyen bir iktisadî görüşün veya muayyen bir iktisadî rejimin de tahtı tesirinde değildir. Hattâ âzaları diğer âzalara mücerret fedakârlık hissile edim veren ve bidayette mukabil bir edimi, hele kârı hiç hatırlarına getirmiyen bir iktisadî birlik tasavvur edilse bile, bu birlikte de zamanla açlık zuhur edeceğinden, âzaları mukabil bir edime muhtaç olacaklar ve daha mühimi, edimlerin ve mukabil edimlerin pazarlarda olduğu gibi takdir edilmeleri icap edecektir.

Üçüncü düstur olarak keza kolayca ispat edilebilecek diğer bir zarurî neticeden, edimsiz kâr temin edilemeyeceği esas kaidesinden bahsedilebilir. Kâr veya her hangi bir faidenin doğumu mukabil bir edim olmaksızın tasavvur edilemez. Şu prensip millî iktisat bakımından hiç bir milletin çalışmadan refaha erişemeyeceğini ifade eder. Ancak burada sây tabirinden yalnız bedeni sây anlaşılmalıdır. İktisaden faideli olan her faaliyet bu tabirin altına girer.

Tebarüz ettirmeğe çalıştığım şu ana prensiplerin izahından sonra işletme iktisadına avdet edebiliriz.

İhatası müşkil iktisadî cereyanların işletme tesmiye edilen bir iki höcre üzerine temerküz ettirilmesi neticesinde tetkikinin mümkün oluşu bilhassa işletme iktisadı ilminin kuvvetli bir tarafı olarak tezahür eder ve bu suretle tetkikat kolaylaştırılmış ve bir çok hallerde mümkün kılınmış olur. Gerçi sınaî işletmeleri, bonmarşe-

leri, bankaları göz önüne getirirsek, bu nevi vahidi kıyasilerde, muazzam teşekküllerin mevzuubahs olduğu ileri sürülebilir. Fakat hiç bir iktisadî hâdise yoktur ki işletmelerin en büyüğünde veya en küçüğünde cereyan etmesin. Sayısız işletmelere ayrılan büyük müesseselere de her iktisadî hâdise her hangi bir surette aksedecektir. İşletme iktisadı haricinde cereyan eden tek bir iktisadî hâdise yoktur.

Demek oluyor ki tetkikatımıza en küçük mikyasta farazî veya hakikî bir işletme mevzu teşkil edebileceği gibi aynı vazifeyi daha büyük veya muazzam bir müessese de görebilecektir. Bütün işletmelerde cereyan eden iktisadî devridaim bir tüccarın ticarethanesine teban aşağıdaki şekilde izah edebilir :

1 — Objektif ihtiyaçların meydana gelişi. - Tüccarın şahsında sübjektif ihtiyaçların doğumu. - Tüccar müstehlik olmak niyetindedir.

2 — Tüccar ihtiyaçlarını tatmin maksadile istihsal ettiği malları ihtiyacı olan mallarla mübadele edebilmek için evvele-mirde edimler meydana getirilecektir. Bu gayenin temini için nakde olan ihtiyacını bu faaliyete tekaddüm eden iktisadî devri-daimden artırdığı paralarla karşılayacaktır.

3 — Bunun için diğer işletmelerden mal alacak, yani iktisadî faaliyetin bu safhasında tüccar müşteri olarak gözükecektir.

4 — Bundan sonra satın aldığı malları sürüme hazır bir halde bulunduracaktır. Bu safhayı biz «işletme edimi» tesmiye ederiz.

5 — Fakat bu edimler ancak sürüldükten sonra müessir olur yani bir faide temin eder.

6 — Tüccar sürdüğü mallara mukabil müşterilerinden mukabil bedellerini tahsil edecektir.

7 — Yeni tedarik edilecek mallar için paranın bir kısmı alıkonulacaktır.

8 — Temin ettiği kârdan kendi sübjektif ihtiyaçlarını karşılayacaktır.

Her hangi bir tetkik mevzuundan intihap edildiği düşünülebilen şu devridaim yüksek bir «intuition» hassasına malik ol-

ması itibarile faidelidir. Bütün, hattâ cemiyet iktisadında incelenen mevzular da bu suretle izah edilebilir. Ancak burada bütün imkân ve ihtimallere temas etmek mümkün değildir. Yalnız birisine temas etmeme müsaade buyurunuz. Devridaimin tetkikinden, işletmenin yeni mallar iştirâ edecek derecede bedel temini ile iktifa edemeyeceği bilâkis bundan fazla olarak faaliyeti neticesinde kâr istihsal etmesi lâzım geelceği açık bir surette tezahür eder. İlerisi meşkük olduğu cihetle bir ihtiyat akçesi de ayırmak icap ettiğinden hattâ istihsal edilen kâr dahi tamamen sarfedilmemelidir. Bununla istikbalde istihsal kabiliyetinin takviyesi ve ihtiyaçların tatmini bakımından tasarruf kaidesinin de lüzumlu olduğu gösterilmiş sayılır. Bu mesele burada bir kaç ay evvel müteaddit konferanslarda mevzuubahs edilmişti [1]. İhtimal dahilinde olan bütün imkânların mevzu ittihaz edilerek tetkiki zamanın darlığından ötürü mümkün değildir. Bununla beraber ileride bir münakaşa mevzuu teşkil edecekleri ümit edilebilir. Muhakkak olan bir şey varsa, gösterilen istikamette yapılacak intuitif ve vazıh bir tedrisatın bütün bir halk için faydeli olacaktır. Keza muhakkak olan bir şey varsa, sistematik bir terbiyenin bir taraftan iktisadiyatta doğru bir tefekküre diğer taraftan iktisadi utopie'lere (muhalat, muhal faraziyat) ve iktisatta lâkaydiye karşı en emin bir koruma vasıtası teşkil edecektir.

Şu izahat ile ilmimizin umumî terbiye meselelerinde tatbiki mevzuubahs olan öz bilgi esaslarını meydana çıkarmış oluyoruz. Bununla beraber edinilen malûmattan ahlâkî kıymetler de istihraç edilebileceği kanaatindeyim. Hangi ilim mevzu ittihaz edilirse edilsin her tahsilin ahlâk üzerine müessir olduğu malûmdur. Her ilme «vatandaşlık hakkı» bahşeden şu mahalde bilhassa bu noktayı tebarüz ettirmemiz lâzım gelmez mi? Ahlâk üzerine müessir olan bu manevî kuvvet nereden neş'et ediyor.

Hakikî olan her sanat eseri gibi hakikî olan bütün ilmi düşünceler de yüksek bir mefkûreden doğar. Hakikî, ilmi düşüncelerin, hakikî sanat eserlerinin, dünyevî inzivaya sevketmeksizin manevî kuvvet menbaları açacakları hayatı tebcil edecekleri taii-

[1] Tasarruf kaidesinin millî iktisattaki ehemmiyeti.

dir. Bu manevî kuvvet bir kere doğduktan sonra tahsilin her safhasına intikal edecektir. İşte bugün vazifemiz bu kuvvetleri bizi işgal eden mevzu bakımından tanıtmaktır.

Bir milletin en mühim manevî kuvvetlerinden biri müşareket duygusu, itilâfı efkâr, altruisme ve hem cinslerini takdirdir. İktisadî devridaimin ve bundan çıkan sayısız münasebetlerin tanınması, herkesin ihtiyaçların tatminine olan iştiraki, bütün bunlar dünyanın en büyük birliğinde, iktisatta bir rabıta doğurur.

Bu nevi müşareket duygularını tekemmül ve inkişaf ettirmenin ne kadar mühim olduğunu orta çağlarda hattâ sonraları da iktisadın en önemli uzuvlarından biri olan ticarete hâkim olan «préjugé» den anlaşılır. Bu devirlerde yalnız ticaretin prodüktif olmadığı iddia edilmiyor aynı zamanda tüccara namusuzluk atfediliyor ve tüccarlar muhtekir, tefeci ve soyucu olarak nam kazanıyor. İktisat tarihinde buna dair bir çok misallere tesadüf edilebilir. Bu «préjugé» den ne kadar zarar doğmuştur. Fakat bu nevi fikirler, faaliyeti her nedense daima takdirle yad edilen tüccarın vazifesi hakkındaki malûmatın kifayetsizliğinden neşet etmiştir. Bununla beraber tüccarı takdir eden onun faaliyetini iyi nazarla karşılayan insanlar da mevcuttu. En büyük Alman şair ve mütefekkirlerinden Goethe'nin tanınmış bir sözü bi misal olarak zikredilebilir. Goethe «Wilhelm Meister» adlı meşhur eserinde hakikî bir tüccarın fikirlerinden ziyade kinin fikirlerinin daha müteemmil, daha meksuf ve daha münevver olduğunu veya olması icap ettiğini bilmiyorum demekle yukarıki telâkkiye muarız olduğunu açık bir lisanla ifade etmiştir. Her meslek hürmet ve takdir görmelidir. Fakat bu hürmet ancak işletmedeki devridaimin ve işletmeler arasındaki rabitanın izahı ile muknî bir tarzda zerkedilebilir.

İşletmedeki devridaim ile birlikte iktisattaki devridaim de tetkik edilirse ferdin malik olduğu kuvvetlerle nasıl idare ve tasarruf etmesi lâzım geleceği derhal anlaşılır. Zira bu tarzda hakket edilmezse ekseriyetle zarar doğar. Meselâ kendi emrine tahsis edilen vasıtalarda tasarruf etmiyen kimse bir gün geçinme vasıtalarından bile mahrum kalır. Tasarruf kaidelerine riayet

edilmeyen bir faaliyette meselâ borçlar ödenmeyecek olursa, alâkadar şahslar da mutazarrır olur. İşletmedeki devri daim tecrit edilmemiş bir hâdise olmadığından bilâkis diğer işletmelere müteaddit kanallarla, doalyisile bütüin iktisada merbut olduğundan, meselâ borçların ödenmemesi gibi iktisatta zarurî addedilen kaidelere muhalefet doğrudan doğruya bir zararı mucip olmasa bile bütün iktisadiyat üzerine müessir olur. Alâkadarları koruma duygusu iktisadî münasebetlerin izahından daha iyi bir surette uyanıdırılmaz.

Tasarruf meseleleriyle istihsal vasıtalarında azamî istifade meseleleri birbirine merbuttur. Bir makinenin yalnız bir yerde istimali, ekseriyetle müşahede edebileceğimiz gibi, büyük zararlar tevhit eder. Çünkü sermayenin bir cüzünü teşkil eden bir mevzu, yani milli servetin bir kısmı, yalnız bir yerde kullanılmıştır. Aynı zarar istihsal vasıtalarından istihsal kabiliyetlerine bakılmaksızın istifadeye çalışıldığı bütün hallerde de doğar, ki bu neticede devri daimin izahı ile kolayca ispat edilebilir. İstihsal vasıtalarında maksada uygun bir istifadeyi temin duygusu ancak bunların mantikî izahı ile talebeye öğretilir.

Materyele karşı gösterilmesi icap eden dikkat ve itina işletme iktisadı ilminin ahlâkî bir umdesi olarak telâkki ediliyorsa bu kaide evleviyetle canlı mahlûklara karşı gösterilecek ihtimamda cari olmalıdır. Burada mevzuu bahs olan, iktisadî ihtiyaçlar icabı hayvanlarla olan münasebetimizdir.

Himayeyi hayvanat fikrinin işletme iktisadı ile alâkadar ve münasebettar olmadığı telâkkisine karşı aynı düşüncenin bir zamanlar insanların himayesi bakımından da mevcut olduğu ileri sürülebilir. Bugün içtimai muavenet mevzularını içine almayan bir iktisat ilmi hiç bir devlette tasavvur edilemez. Halbuki eski Romanın muazzam zirai işletmelerinde vaziyet bu merkezde değildi. Meselâ « Ziraî İşletme İktisadı » adlı eserin müellifi Columella'nın kölelere de insan ve duygu sahibi bir mahluk nazarile bakılması lâzım geleceğini anlamasına imkân yoktu. Hatta Columella, kitabında, kölelerin bitap bir Lale düşünceye kadar istismarlarını tavsiye ediyordu. Evvelki asıra kadar bu telâkkide bir değişiklik husule gelmedi. İnsanların istihsal kabiliyetinden azamî istifadeyi

temin maksadile en kötü şerait içinde çalışmaları isteniyor ve bunda bir mahzur görülmüyordu. Amelelerin fabrikalarda tâbi tutuldukları muamele sizlerce malûmdur.

İlk olarak Gustav Schmoller « Teşebbüsün Tekâmülü » namındaki eserinde, yani mevzu itibarile işletmeyi esas ittihaz eden bir tetkikte, işçilerin tâbi tutuldukları fena muameleyi tebarüz ettirerek nazarı dikkati celbetmiştir. Bugün içtimaî muavenet fikri iktisat ilminin esaslî bir unsurudur. İster müdahaleci olsun ister liberalist olsun herhangi bir iktisat âliminin kendine vazettiği bir meseleyi bir takım ahlâk umdeleri esas ittihaz etmeksizin halletmesi gayri kabili tasavvurdur. İktisat ilmi içtimaî muavenet meselelerini yalnız münakaşa etmekle kalmamış mühim bir kısmını halletmiştir. Bu sahada edinilen tekâmül bu ilme medyunuz. Ümit edelim ki aynı sözler bir gün hayvanların himayesi hususunda işletme iktisadının terbiyevî tesirleri için söylensin. İnsanlara ve hayvanlara çektirilen cefa ve eziyet aynı düşüncenin mahsulüdür. Her ikisi aynı zihniyetten doğdukları için her ikisine karşı aynı şiddetle mücadele edilmelidir.

Hayvanlar beşerî ihtiyaçların tatmini dolayısıyla işletme ile olan alâka ve münasebetleri o kadar geniştir ki hepsini tetkik etmek mümkün değildir. Burada bazı noktalara temas ile iktifa edeceğiz.

İktisatta hayvan bilhassa aşağıdaki münasebetlerde ehemmiyet kesbeder :

1. İstihsal vasıtası, yani cer vasıtası, yumurta ve süt müstahsili vesaire olarak,
2. İstihlâk mevzuu, yani et olarak,

Meselâ bize hizmet eden hayvanı maksada uygun bir tarzda, yani tabiatına ve duygusuna uygun bir şekilde kullanırsak bu tarzı istimal ile her halde iktisadî bir faide de temin etmiş oluruz. Buna mukabil bu faide fuzulî eziyet, fena muamele, gıdada tasarruf, fazla yük, hatalı koşum ve buna benzer haller neticesinde azaltılmış veya tamamen izale edilmiş olur. Bakımsızlık hayvanı zamanından evvel telef olmasını da intaç eder. Aynı neticeye hayvanı istimal ettiğimiz diğer bütün işlerde varılabilir.

Mütehasşıs lar koşum hayvanlarından fena muamele yüzünden on iki seneden fazla istifade edilemediğini halbuki iyi bir muamelenin bu müddeti yirmi ve daha fazla seneye çıkardığını isbat etmişlerdir. Bu tarzı hareketle hem hayvanların iş kudretinden daha fazla istifade edilmiş hem de sermayeden tasarruf edilmiş olacak ve aynı zamanda esasen fakir olan işletme sahiplerinin hayat mücadelelerine de yardım edilmiş olacaktır.

İktisadî faidenin ahlâki akidelere ne derece bağlı olduğu tanınmış bir Amerikan mecmuasında verilen ihşai malûmat ile gösterilebilir. Makalede misal olarak Şimali Amerikada mühim rol oynayan bir işletme, bir konseve sanayii intihap edilmiştir. Hayvan zayıatına mâni olmayı gaye edinen bir cemiyetin yaptığı hesaplara nazaarın 1935 senesinde hatalı tahmil neticesinde doğan zararlar on bir milyon dolara baliğ olmuştur. 1936 senesi için tahmin edilen zayıat bu rakamdan aşağı değildir. Meselâ iki milyondan fazla sığır, tahminen altı milyon domuz, üç yüz altmış bin kadar dana nakil esnasında telef olmuştur. Raporda işletme iktisadı ve ahlâk bakımından son derece mühim olan bu nevi mes'elelere talebenin tedris ile nazarı dikkatlerinin celp edilmesi lâzım geleceği bilhassa tebarüz ettirilmiştir.

Diğer taraftan Amerikan hükûmetinin Biyoloji Enstitüsü kuşların kâfi derecede himaye edilmemesi yüzünden ziraatin senevî dört yüz milyon dolar zarara uğradığını tesbit etmiştir. Kuşların zalimce katline karşı açılacak şiddetli bir mücadele hayati ihtiyaçların tatmininde en mühim rol oynayan ve her milletin iâşesinde esas olan « işletme grubu ziraat » için de büyük bir kıymeti haizdir.

Gerçi bu nevi mes'eleler yeni değildir. Yeni olan bunlardan gösterilen istikamette ilmimiz için terbiyevî irtibat noktalarının istihracıdır. Bence malûm olan Alman ve ecnebi kitaplarında şu problemlerden hatta ima tarzında bile bahsedilmediği düşünülecek olursa bu sahada sarfedilecek zahmetin boşa gitmiyeceği zahir olur. Buna mukabil beşeriyeti mevzu ittihaz eden Kur'an, İncil gibi eserlerde bunlara işaret edildiği gibi zamanın ve cihanın en büyük feylesof ve mütefikkirleri de bu gibi mes'elelerle meşgul olmuşlardır.

Dilsiz mahlûklara karşı gösterilecek saygı iktisada hâkim ve iktisadın müstefidleri olan insanların duygularına nüfuz ve bu duyguların izahında da faideli olacaktır. İşletmedeki devri daimde gösterildiği veçhile arzu edilen gayenin tahakkukunda beşerî sây her sahada faaliyettedir. Burada sınıf farkı yoktur. İktisada yardımı dokunan her şahıs hürmet görür. Bu konferansta, beşerî sâydan azamî istifadeyi temin maksadile, işletme iktisadı ilminin iktisat psikolojisi ve içtimai muavenet siyaseti ile birlikte yaptığı müteaddit araştırmalara temas etmeğe imkân yoktur. Fakat bütün bu tetkikat ilim malzemesi olarak terbiyecinin emrine amadedir.

Verilen izahattan çıkarılan netice insanın müstehlik olarak da yetiştirilmesi icap edeceğidir. Zira her şey müstehlikin elindedir. İmalinde insan veya hayvanların lüzumsuz olarak eziyet gördüğü bir malı reddedebilir.

Müşahedelerimizin neticesini kısaca hülâsa edersek iki mühim noktaya varmış oluruz:

1. İşletme iktisadı ilmi en basit iktisadî hâdiselerin izah ve tetkikini bir tedris vasıtası şekline sokabilecektir.

2. İşletme iktisadından edinilen malûmatın bir insanın dolayısıyla bütün bir halkın harekâtı üzerine olan manevî tesirleri gayri kabili inkârdır.

Muhakkak olan birşey varsa o da :

İşletme iktisadının ilim sahasındaki hakkı hayatını iki büyük kültür ve terbiye problemlerine olan faideli iştirakile isbat ettiğidir:

Hakikatin tezahürü - Ahlâkî temayüllerin teşviki

Bu gayelerin tahakkukunda diğer ilim şubelerinden geri kalmıyacaktır.

Dr. A. ISAAC

İşletme İktisadı Ordinaryüs Profesörü

Çeviren

Dr. iur. HALİL ARSLANLI